

FELSEFE TARİHİ

Macit Gökberk : Felsefe Tarihi (İlkçağ Felsefesi, Renaissance Felsefesi, 17. Yüzyıl Felsefesi, 18. Yüzyıl Aydınlanma Felsefesi, Kant ve Alman İdealizmi). İstanbul 1961, 482 sayfa.

Önsözden anladığımıza göre eser bir ders kitabıdır ve yazarın İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde verdiği ders notlarının düzenlenmesinden meydana gelmiştir; güdülen hedef, her ders kitabında olduğu gibi, okuyucuya felsefe tarihinin standartlaşmış bilgilerini vermektir. Bu yapılırken doktrinlerin birbirleriyle olan bağlantıları, problemlerin çözümünde görülen gelişmeler, doktrinlerin kültür çevreleri ve filozofların şahsiyeti ile olan ilgileri belirtilmeye çalışılmıştır. Hattâ, Renaissance'a ayrılan bölümde olduğu gibi, yer yer, filozoflar ayrı ayrı ele alınacak yerde, problemler birer birer ele alınarak işlenmiştir. Böylece eser bir filozoflar monografisi olmaktan kurtularak, bir devamlılık ve bütünlük kazanmaktadır.

Kitabın birinci bölümü İlkçağ felsefesine ayrılmıştır. Önce bu «İlkçağ» sözü üzerinde bir parça durmak istiyorum. Bilindiği gibi, bu gerçekte «ilk» gelen bir çağ değildir; bu sebeple, her türlü yanlış anlamayı önlemek için, bu tarih parçasına «Eskiçağ» demek daha yerinde olacaktır. Nitekim o devirde yaşayanlardan bahsederken «eskiler» sözü kullanılıyor.

Gökberk eserine Yunan Felsefesi ile başlıyor, zira bugünkü ilim ve felsefenin temelini atan eski Yunanlılar olmuştur. Yapılan bütün araştırmalar, daha eskilerde Yunan matematiğine, astronomi ve fiziğine, felsefesine benzer birşey bulunmadığını göstermiştir. Rasyonel bilgi eski Yunanlıların bir buluşudur, bu bakımdan o devir bir başlangıçtır. Bugün bir dünya medeniyeti olma yolunda bulunan batı medeniyetinin kökleri şüphesiz eski Yunanlılardadır ve Gökberk de haklı olarak bu noktayı uzun uzadıya belirtmiştir.

Sokrates'ten önceki felsefede problemlerin nasıl ortaya çıktıkları ve filozoftan filozofa nasıl değiştikleri iyice gösterilmiştir;

yalnız Pythagoras'çılardan bahsedilirken bunların en büyük başarıları olan aritmetik ve geometri alanındaki buluşlarından bazı örneklerin verilmemesi, bir boşluk sayılabilir; zira, bilindiği gibi, bunlar rasyonel matematiğin kurucularıdır.

Sofistler bahsinde yazar, bu yeni cereyanın ortaya çıkmasında Yunanistanın içine girdiği siyasî-iktisadî kalkınmanın başta gelen bir rol oynadığını söylüyor. Bunun yanında, belki de daha önemli olarak, çeşitli sebepler yüzünden bu sırada eski inanç ve geleneklerin zayıflaması neticesinde, fertlerin kendilerine yeni bir hayat ideali aramak yoluna girmelerini ileri sürmek daha doğru olmaz mıydı? Şüphe yok ki sofistler, eserde de belirtildiği gibi, başlamakta olan bu anarşiyi arttırmaktan geri kalmamışlardı. Bir sofistten de, böyle olduğu bilinmediği halde, gerçekten yaşamış bir insan gibi bahsediliyor. Platon'un *Gorgias* dialogunda, karşı tezi son neticelerine kadar götürmek maksadiyle sahneye koyduğu Kallikles'in adı, yalnız bu dialogta geçiyor; gerçekten yaşadığına dair elde hiçbir delil yoktur.

Sokrates bölümünde, bu filozofun şahsiyeti ve fikirleri anlatılırken, çeşitli erdemlerin esasında bir olduğu tezi üzerinde durulmamış olduğunu söyleyeceğim.

Platon bölümü ilgi, zevk ve istifadeyle okunuyor. Burada Gökberk, üzerinde tartışılan, meselâ *Parmenides* dialogunda filozofun kendi İdealar teorisine karşı ileri sürdüğü itirazlar gibi anlaşılması zor olan noktaları bir yana bırakarak, bu felsefenin gelişmesini de gözden uzak tutmadan, ana konuları ele alarak anlatmış bulunuyor. Esasen eserde baştan aşağı aynı yoldan gidilmiştir.

Aristoteles bölümü için de aynı şeyler söylenebilir. Yalnız burada bir iki noktaya dokunmak istiyorum. Bu filozofun saf form düşüncesine nasıl vardığı anlatılırken, Aristoteles felsefesinin temel prensiplerinden biri olan «fiil halinde bir sebep olmadan hiçbir şey kuvve halinden fiil haline geçemez» prensibinden de bahsedilmeliydi; ayrıca Aristoteles mekaniğinde, bugün kabul edilen süredurum (inertie) prensibinin tam tersi olan, "hiçbir şey kendiliğinden hareket etmez ve hareketin devamı, devamlı bir sebebe dayanır" prensibine de başvurulmalıydı. Bu hareket görüşü, Kepler, Galilei, Descartes'a gelinceye kadar sürmüş, Ortaçağda, meselâ Aquino'lu Thomas'ta görüldüğü gibi, Tanrının varlığını ispata yarayan delillerden biri olmuştur.

Hellenistik devir, metinlerin az ve eksik olduğu bu karışık devir, geniş çizgileriyle açık bir şekilde anlatılıyor. Yalnız burada okuyucuyu bekliyen büyük bir şaşkınlıkla karşılaştığımızı gizleyemeyeceğim : Plotinos'a ancak bir buçuk sayfa ayrılmış. Plotinos doğu ve batı ortaçağına, Renaissance'a büyük ölçüde tesir etmiş olan, Leibniz, Schelling, Ravaisson ve Bergson üzerinde derin izler barakmış olan bir filozoftur. Eseri de tam olarak elimizde olduğuna göre, bu tutumu haklı gösterecek hiçbir sebep hatırıma gelmiyor.

Renaissance devri, yazarın en çok emek vererek hazırladığı bölümlerden biri olarak görünüyor; burada ortaçağ felsefesi geniş çizgileriyle çizildiği gibi, Renaissance'da ele alınan her problemin bütününi kuşatan tablolar verilmiştir. Yalnız burada iki unutmaya işaret edeceğim : Gökberk'in de yerinde olarak belirttiği gibi, Renaissance milliyetçi cereyanların ve millî dillerin gelişmeye başladığı bir devirdir. Yazar, İtalyan Renaissance'ında bu bakımdan Petrarca ve Boccacio'dan bahsettiği halde, İtalyan dilinin kurucusu ve en büyük şairi sayılan Dante'nin her nedense adını anmıyor. İkincisi de şu : Renaissance'ın büyük, belki de en büyük humanisti, katoliklerle protestanlar arasındaki fikir kavgalarında bir ara kendisine bütün Avrupanın bir hakem gözüyle baktığı Erasmus'tan hiç bahsedilmemiş. Halbuki ondan çok daha silik, ikinci, üçüncü derecede kimselerden, lâf arasında bile olsa söz edilmiş.

Bazı felsefe tarihçileri Yeniçağ felsefesini Francis Bacon'le başlatırlar. Gökberk bu filozofu Renaissance içine almış ve almakla da çok iyi etmiş. Bazı yeni fikirleri yanında eskiye, hem de eskinin kötü taraflarına bağlı olan Bacon, esas karakterleri bakımından daha çok bir Renaissance filozofu sayılmalıdır.

Sayfa 247 deki her halde gözden kaçmış olan küçük bir yanlış düzelteceğim : Newton'un çekim kanunu söylenirken : "iki cisim birbirlerini kitleleri ile orantılı aralarındaki mesafenin karesi ile orantılı bir kuvvetle çekerler" deniyor; halbuki "aralarındaki mesafenin karesiyle ters orantılı bir kuvvetle çekerler" denilmeliydi. Yine küçük bir noktaya işaret edelim (s. 251) : öteden beri Descartes'ın La Fleche Kolejine sekiz yaşında 1604 te girdiği söylenirdi; daha sonra yapılan araştırmalar, bu tarihin 1604 değil, 1606 olduğunu göstermiştir.

Gökberk'in Pascal'i biraz fazla Descartes'çı yaptığını söyle-

yeceğiz. Onun Descartes felsefesinin tabiat görüşünü benimsediğini (s. 275) ileri sürmek pek yerinde olmasa gerek. Gerçi Pascal, Descartes'ın *Cogito*'dan hareket ederek ruhla maddeyi birbirinden kesin olarak ayırmasını ve bunun neticesinde maddedeki olayları sadece maddî sebeplerle açıklamasını doğru buluyor ve onu övüyor. Ama Pascal tabiat bilgisinde tecrübeden başka yol olmadığına inanmıştır; Descartes'ın ilk sebeplerden hareket ederek kurmak istediği apriori fiziği bir roman sayar. İki filozofun görüşleri arasındaki bu çatışma, boşluk probleminde açık bir şekilde kendini gösterir. Gökberk'in daha önceki sayfalarda çok güzel anlattığı gibi, maddeyi yer kaplamayla aynı şey sayan Descartes boşluğu kabul etmediği halde, ilerleterek genişlettiği Toricelli tecrübeleri sonunda Pascal tabiatıta boşluğun bulunduğunu söylemiştir. Pascal'ın bütün eserlerini tam olarak yayımlayan ve Pascal hakkındaki kitaplarıyla bu alanda bir otorite sayılan Léon Brunschvicg, Descartes'la Pascal'ın din hakkındaki anlayışlarında görülen ayrılığın, bu iki filozofun ilim anlayışları arasında görülen ayrılığın bir neticesi olduğunu göstermiştir. Böyle ise, Pascal için matematik bilginin sınırı yalnız insanın iç dünyası, bu iç dünyanın bilmeceleri (277) değildir; tabiatın bizzat kendisidir.

Üzerinde ayrıca durmadığımız bölümler Spinoza, Leibniz, İngiliz filozofları, Aydınlanma devri, Kant ve Alman idealizmine ayrılan sayfalar için ne demeli? Uzun hocalık yıllarının tecrübelerinden, sözünü ettiği filozoflarla olan yakın temasından faydalanmasını bilen Gökberk, bütün bu düşünürler hakkında açık ve aydınlık sayfalar yazmıştır; her bölümün başına, o bölümü geniş çizgileriyle anlatan girişler koymuş, bu girişlerle o devrin kendinden önce gelen devirle benzerlik ve ayrılık noktalarını belirtmiştir. Bunlar esere açıklık ve birlik kazandıran en başarılı kısımları teşkil ediyor; Renaissance gibi karışık, durulmamış devirlerde düşünürleri ayrı ayrı ele alıp anlatacak yerde, bunların düşüncelerini belli başlı problemler içinde toplaması, esere daha bir aydınlık getiriyor.

Son olarak diyeceğiz ki, bu kitabıyla Prof. Macit Gökberk, hiç felsefe bilmeyenlerin bile okuyup anlayabilecekleri, felsefeyle uğraşanların her zaman el altında bulundurmak isteyecekleri, herkesin zevkle, istifadeyle okuyacağı değerli bir eser ortaya koymuş oluyor.

H. Vehbi Eralp